

Спогади про фірму братів Яхненко і Симиренко¹

(Переклад на українську мову Володимира Чоса²)

(Присвячується пам'яті Феофана Гавриловича Лебединцева)³

Кожний чесний працівник, якою б корисною сферою діяльності не займався, ставши відомими в царині своєї діяльності, безумовно заслуго-

---

¹ Матеріалом для цієї статті послуговували 1) розповіді Марії Василівни Яхненко, дружини Кіндрата Михайловича Яхненка, сина їх, присяжного повіреного Василя Кіндратовича Яхненка, і Василя Федоровича Симиренка; 2) частина нотаток, упорядкованих Афанасієм Івановичем Хропалем, зятем Федора Симиренка і свідком-очевидцем перших моментів виникнення широкої торгівельної діяльності фірми. Нотатки ці були упорядковані упродовж зими 1885–1886 років, як зазначено в них, і в оригіналах зберігаються у доньки Хропаля Є.Шевченко. Сам А.І.Хропаль помер 27 березня 1886 року; 3) розповіді директорів-розпорядників Кальникського і Собського товариства про діяльність Фрідріха Енні, нотатки про ювілейне святкування Кальникського товариства 2 вересня 1883 року, що зберігаються у Вікентія Людвиговича Чарновського, члена правління товариства, і 4) особисті спостереження.

² **Володимир Чос**, народився 28 червня 1971 року. Журналіст, письменник, краєзнавець. Працює кореспондентом районної газети "Вісник Городищини" та обласної газети "Нова Доба". Постійно публікується на сторінках інших регіональних та загальнодержавних видань.

Автор збірки гуморесок "Реальна власність" (2000), досліджень "Історія християнства в Україні" (2007), "Городище: велика історія маленького міста" (2011), як співавтор та член редколегії працював над рядом книг краєзнавчої тематики.

Лауреат районної премії ім.С.С.Гулака-Артемівського, переможець Всеукраїнської акції "Крила надії", переможець програми-конкурсу з підтримки регіональної та місцевої журналістики в Україні, переможець конкурсу з розвитку етнічної толерантності "Ми – одна країна".

Член Національної Спілки краєзнавців України, член Національної Спілки журналістів України, нагороджений Почесним знаком НСЖУ. Має звання Почесного громадянина міста Городище.

³ *Покійний Феофан Гаврилович Лебединцев, перший редактор і засновник журналу "Київська старовина", будучи уродженцем с. Зелена Діброва Звенигородського повіту й живучи поблизу Млієва, знав Кіндрата Михайловича Яхненка і всю їхню сім'ю і дуже цікавився упорядкуванням статті про діяльність цієї фірми, а також просив Василя Кіндратовича Яхненка дати йому матеріал або самому написати таку статтю; але справа все якось відкладалася, Феофан Гаврилович невдовзі захворів, помер, і його намір не здійснився. В пам'ять глибокої поваги до Феофана Гавриловича, як своєму колишньому наставнику, я виконав його бажання і тому зважився присвятити його пам'яті цю статтю).*

вує пам'яті нащадків. Кожна згадка про нього завжди своєчасна, тим більше, що час знищує масу пам'яток старовини, очевидців виникнення відомого підприємства і перших поштовхів до пробудження діяльності тих або інших осіб, є незворотною втратою для відтворення картин минулого.

В західній Європі про всіх видатних осіб на ниві державної, наукової і промислової діяльності написані цілі томи, всіх цікавить знання тих причин і умов, які спонукали відому особу взятися за промислову і комерційну справу, дали вірний напрямок, розвивали його діяльність і поставили на належну висоту. У нас державним і вченим діячам віддають належне, але про комерційних діячів, особливо не з родовитих прізвищ, що жили десь віддалік від центрів управління, в глушині, якось швидко забувають, і пам'ять про них довго зберігається тільки в устах жителів тієї місцевості, де вони жили, облаштовували яку-небудь промислову справу, годували масу народу. А між тим цікаво знати, яким чином комерційна людина, маючи незначний капітал, при щасливо складених обставинах, енергійній розумній діяльності і підприємливості, встигла упродовж кількох десятків років здобути мільйони, оживити свій край, свою країну, дати засоби для життя місцевому бідному люду, підняти добробут свого регіону, облаштувати фабрики і заводи, відкрити склади різних своїх виробів у великих містах своєї вітчизни. Кожному цікаво знати, скільки благодійних закладів, шкіл відкрив такий мільйонер, скільки нагодував бідного люду. Прочитавши біографії таких відомих європейських мільйонерів, як Ротшильд та ін., ми бачимо, що всім їм доводилося на початку витерпіти багато смутку й різких потрясінь. Багатьом таким діячам доводилося не раз змінювати свої операції, змінювати свою діяльність, доки не потрапляли на таке виробництво, яке на той час було затребуване життям, висувало на сцену самих діячів, приносило користь не тільки їм, але й місцевості та державі. Крім того що мати талант, в промисловій діяльності важливо зрозуміти, яка галузь виробництва в даній місцевості буде мати збут, яке майбутнє очікує відоме виробництво, – в таких випадках важливо передбачати, прораховувати майбутнє певної справи, її необхідності, зрозуміти, що цей промисел дасть прибуток, важливо зрозуміти, як прищепити певну промисловість до місцевості, щоб вона давала прибуток власнику і збільшувала добробут народу. Часто випадки підштовхували комерсантів на відоме вигідне заняття, виробництво, і завдяки енер-

гії й умінню вести справу, вправні виробники наживали статки.

В південно-західному краї бурякоцукрове виробництво почало виникати наприкінці тридцятих і початку сорокових років. Першим піонером у нас на цій ниві промислової діяльності був поміщик містечка Смілої, граф Олексій Бобринський, пам'ятник якому красується в Києві по Бульварній вулиці. Важливо, щоб особи, які близько знали діяльність графа Бобринського, як великого благодійника нашого краю, упорядкували спогади про його невтомну працю по впровадженню і встановленню у нас бурякоцукрового виробництва. За прикладом графа Бобринського почали займатися бурякоцукровою промисловістю поміщики наші: графи Потоцький, Шувалов, Браницький, і серед них відомий був в 1840-х роках спадковий почесний громадянин Кіндрат Михайлович Яхненко. Всім пам'ятна фірма "Рафінадний цукор братів Яхненко і Самиренко", в кожній лавці на видному місці красувалися конусоподібні голови цукру цієї відомої фірми, кожне велике місто Росії, як наприклад Москва, Харків, Нижній Новгород, Київ, Кременчук, Єлисаветград, Одеса, мали у себе величезні склади цукру у власних домах цієї фірми; діяльність її відома була й закордоном; квітла вона, як рідкісна квітка, годувала вона тисячі народу; втрата кредиту і перша нестача в грошах при загальному безгрошів'ї, а потім смерть головного діяча фірми Кіндрата Михайловича Яхненка, й інших членів фірми припинили її існування. Проживаючи в дитинстві в районі діяльності цієї фірми, я не можу забути тих відчуттів, які відчував кожний мій товариш дитинства, відвідавши містечко Яхненка біля села Млієва.

Мені особисто під час самого розквіту фірми в 1850 роках не довелося бути в тому містечку, але розповіді товаришів живі і тепер в моїй пам'яті. Пам'ятаю я, що кожний з них, побувавши в ті роки в місті Києві, не виносив тих вражень, які відчував при в'їзді в те містечко. Крім величної семиповерхової будівлі пісочного і рафінадного заводу для виробництва цукру, на 260 десятинах орендованої землі у князя Воронцова облаштовано було до 150 будинків для службовців, кожний з власною садибою, городом і садом, і кожен мешканець такого будинку відчував себе абсолютно вільним, не знав сусідів і вільний від служби час присвячував клопотам в садочку, квітнику. Кожний ряд будинків являв окремий

квартал під назвою "Саменівка", "Платонівка" та ін. В містечку були магазини, де всі предмети необхідності і розкоші продавалися за цінами з перших рук в інтересах дешевизни і користі службовців без зиску для фірми, щоб тільки службовці в заводі і жителі містечка мали всі предмети дешеві і свіжі. При заводі була прекрасна лікарня, що мала в собі більше 100 ліжок, школа із 6-ти класів під директорством пана Гелембіовського, в якій викладачами були такі особистості, як пани Патлаєвський, Васильєв – в майбутньому професори університетів; майже всі викладачі були особами з університетською освітою. В містечку красувалася величезна будівля "Головна контора", в якій, крім управління справами фірми, за відсутністю в той час банків в краї, приймалися гроші в позику на узаконені відсотки і видавалися з контори трати. В містечку був свій театр, паровий млин, машинобудівний завод, на побудову і придбання машин якого було витрачено близько півмільйона. В заводі та скрізь в містечку було газове освітлення. Цим благом користувалися в ті роки два чи три міста в Росії. При заводах і містечку спочатку була тимчасова церква в ім'я Св. Стефана, а в 1858 році побудована була прекрасна будівля церкви. Взагалі містечко Яхненка на будь-якого відвідувача справляло сильне враження; навіть відомий малоросійський поет Тарас Григорович Шевченко, відвідавши Кіндрата Михайловича Яхненка в його містечку і оглянувши школу, всі будівлі і завод, обійняв Кіндрата Михайловича, розплакався, як дитина і сказав: "батьку, батьку Кіндрате, що ти тут наробив"! – і побажав від душі власнику всіляких благ і здоров'я⁴.

Крім головної будівлі контори, в якій було службовців більше 40 чоловік, при заводах, лавках були особливі контори з масою службовців, не говорячи вже про різних прикажчиків в магазинах, комісіонерах та ін. Не дивно, що це містечко викликало захоплення в дитячих натурах, і кожен учень, відвідавши це містечко, не міг забути його і прагнув поділитися враженнями з товаришами. Для нас взагалі важливо те, що це містечко з усіма

---

⁴ Тарас Григорович Шевченко, відвідуючи свою батьківщину с. Кирилівку Звенигородського повіту, що знаходиться в 15 верстах від Млієва, відвідав і Кіндрата Михайловича Яхненка. Відомо, що на кошти Платона Федоровича Симиценка був виданий "Кобзар" Шевченка в 1860 році.

заводами, будинками, магазинами, школою та ін. облаштоване було братами Яхненко і Симиренко, які не мали спеціальної освіти, а людьми неграмотними або малограмотними, що вийшли із простого селянського стану і в повному розумінні були нашими "самородками". Зрозуміло, що згадати про таких діячів є обов'язком кожного, кому дорогі інтереси батьківщини.

Я не беруся цілком окреслити життя і діяльність фірми "братів Яхненко і Симиренко" і головного її представника Кіндрата Михайловича Яхненка, – для такої роботи потрібні зусилля багатьох осіб; я бажав би тільки поставити на чергу питання про фірму братів Яхненко і Симиренко і по тим відомостям, які маються в моєму розпорядженні, вказати, як фірма братів Яхненко і Симиренко почала свою діяльність, чим займалися вони раніше, при яких умовах і засобах підійшли до цукрового виробництва, як йшли справи, яке мали значення для краю, що власне підірвало діяльність фірми і чому необхідність змусила ліквідувати всі справи і припинити діяльність. Я сподіваюся, що особи близькі до фірми братів Яхненко і Симиренко, які служили на цій фірмі, заповнять ті недостатні відомості, котрі не увійдуть в мої нотатки, і тим дадуть можливість майбутньому історичу нашого цукрового виробництва побачити, наскільки корисна була діяльність фірми в південно-західному краї.

Я спочатку коротко розповім про спосіб життя і заняття головних діячів фірми до облаштування ними цукрових заводів, а потім торкнуся тих умов, при яких фірма підійшла до виробництва цукру і облаштування машинобудівного заводу.

Головний представник фірми братів Яхненко і Симиренко, Кіндрат Михайлович Яхненко, народився в 1783 році – в містечку Смілій, а помер в ніч з 13 на 14 лютого 1868 р., – і відповідно, жив близько 85 років і жив з користю для себе, людей і держави. Батько Кіндрата Михайловича був кріпаком селянином графа Самойлова, але вірогідно був не з пересічних селян, так як, бажаючи займатися вільно торгівлею і якою-небудь промисловою діяльністю, домігся викупити з кріпацького стану всю свою сім'ю, що складалася з трьох синів, Степана, Кіндрата і Терентія, і двох доньок, Анастасії, яка згодом вийшла заміж за Федора Симиренка, і Євдокії, що вийшла заміж за священика Ободовського, що став згодом протоієреєм в місті Чигирині.

До викупу Михайло Яхненко займався вичинкою шкір і шиттям чобіт; але бажаючи бути вільним і відчуваючи себе здатним приносити користь в більш широкій діяльності, ніж закріпачений чоловік, витратив на викуп всі свої статки, навіть намісто дружини, і залишився без жодних засобів.

Взагалі, як не здавалося приємним вийти із кріпацького стану, але бажаючи цього кріпаку селянину доводилося витримати масу непередбачених перешкод, як з боку самого поміщика, так і з боку процедури викупу і отримання належних документів; скрізь потрібно було платити, що в старі часи простій людині, хоч і заможній, не завжди було під силу. Цими причинами можна пояснити, що батько Федора Смиренка, будучи уродженцем містечка Городища і кріпаком князя Воронцова, мав можливість викупити на волю з усієї сім'ї тільки одного сина Федора, який в подальшому одружився на Анастасії Яхненковій; цей Федір Смиренко, переселившись в Смілу, став разом з братами Яхненко займатися орендою млинів-круподерок, і ця праця була поділена таким чином: Федір Смиренко і Степан Яхненко, як грамотні люди, займалися веденням рахунків з записами прибутків і видатків і касою, а Кіндрат Михайлович і Терентій Михайлович, як неграмотні, займалися купівлею пшениці, продажем борошна й іншими господарськими справами, що потребували особистого контролю і нагляду.

За переказом, який зберігався в Яхненковому сімействі, Михайло Яхненко викупивши себе і свою сім'ю з кріпацького стану, не знав, що робити, головне – не було грошей ні копійки, так як він все витратив на викуп, а тому, не маючи засобів, не міг займатися жодними комерційними справами. Але виручив один знайомий коробейник, котрий, перебуваючи в прекрасних стосунках з сімейством Яхненка, знаючи рідкісну його комерційну підприємливість і тяжке становище, позичив йому 600 рублів асигнаціями, і ось на ці гроші Михайло Яхненко почав займатися комерційними справами і між іншим взяв в оренду два млина-крупорушки в містечку Смілій у графа Самойлова.

По смерті Михайла Яхненко, його дружина сама керувала справами, і вся сім'я працювала спільно. Накази матері виконувалися всіма членами сім'ї безумовно. Взагалі в сім'ї Яхненків і Смиренків здавна було заведено, що старший в роду був головним розпорядником спільної праці та ін-

ших справ фірми.

Після смерті матері справами фірми завідував Степан Михайлович Яхненко, старший з братів.

На першому плані в сім'ї, ще і при старому Михайлі Яхненко, були поставлені релігійні вимоги, релігійні обов'язки: удари дзвону змушували всіх кидати роботу і йти до церкви молитися. Молитвою починали вони роботу, молитвою закінчували. Свята і неділі проводили у відвідуванні храму Божого, читанні священних книг, відвідуванні монастирів, допомоги бідним і пожертвами на богоугодні справи; роботи не було ніде. Це вважалося незмінним обов'язком кожного члена сім'ї і службовців.

Між членами сім'ї були стосунки суто братні, дружні: менші брати старших називали на "ви", а старші менших "ти". Такі ж стосунки існували і між сестрами; жінки знали свою жіночу справу, не прагнули вникати в справи фірми, як-небудь порушувати стосунки між чоловіками, а, навпаки, ще сильніше зв'язували їх нерозривною ниткою, володіли, як і чоловіки, свідомим природним розумом, спокоєм, відсутністю видів на першість і були зразковими дружинами.

На першому плані між членами сім'ї була поставлена цілковита покірність і послух молодших старшим; при розмовах суто сімейних, домашніх, в своєму сімейному колі, Терентій Михайлович, звертаючись з питанням до брата, Степана Михайловича, завжди говорив: "як думаєте, Степан Михайлович?" Степан Михайлович відповідав Терентію Михайловичу: "я думаю, щоб ти поїхав туди-то", і менший брат без жодних заперечень виконував волю старшого.

Такі встановлені принципи сімейного кола були перенесені на ставлення до прикажчиків і службовців, завдяки чому тут виховувалися рідкісної чесності прикажчики. За відгуком Василя Федоровича Смирєнка, який знав ще в дитинстві старих прикажчиків, тепер немислима та довіра і та чесність прикажчиків, яка існувала в давнину в домі і справах фірми. В будинку фірми у відомому місці стояла величезна скриня; поважних років прикажчик вносив щоденний заробіток до скрині, висипав рублі, червінці, не

рахуючи брав, скільки йому було потрібно, заявивши тільки, на що потрібні гроші; особливого контролю і перевірки не було, але, якщо іноді і перевірялися гроші, то завжди виявлялася справність, точність і акуратність.

Прикажчики на справи фірми дивилися, як на свою особисту справу, всі були, як свої рідні, як одна сім'я. При такому ставленні членів сім'ї один перед одним і службовцями і при повній покірності молодших старшим справи фірми йшли прекрасно.

Поміщик містечка Смілої граф Самойлов, зійшовшись на комерційному ґрунті з сімейством Яхненка, дуже полюбив цю сім'ю, особливо ж Кіндрата Михайловича, і, не зважаючи на його просте походження, цінував в ньому розум, підприємливість, запрошував його до себе в дім на вечори і любив з ним проводити час. Маючи прекрасне здоров'я в молоді роки, Кіндрат Михайлович любив потішитися і випити в компанії з добрими людьми. Граф Самойлов, хоч і був поважним сановником, але не гребував дружбою з чесними простими людьми і, будучи по натурі простим, добрим чоловіком, завжди у вільний час запрошував до себе Кіндрата Михайловича й проводив з ним час по-товариськи. Але головне, що зблизило їх і вселило між ними обома сердечні дружні відносини, – це любов обох до гри в більярд; обоє були чудовими гравцями на більярді.

Граф Самойлов мав рідкісне здоров'я і був на свій час силачем: піднімав, наприклад, більярд; схопивши бика за роги, ставив його на коліна, ламав підкову. Часто граф Самойлов і Кіндрат Михайлович вступали в ратоборство, і останній не міг побороти першого, хоча в їхніх роках була велика різниця; згодом же, коли граф постарів, Кіндрат Михайлович боров його.

Хоч граф Самойлов і був в дружніх стосунках з сім'ями Яхненка і Самиренка, проте це не давало їм приводу зазнаватися; вони цілком розуміли свій стан, залежність від графа і той обов'язок, який зобов'язував їх бути особливо поштивими до графа; знали вони, що часткою свого добробуту були зобов'язані йому, і тому цінували його і шанували. Граф, помітивши в сім'ї Яхненків багато прекрасних рис і розуміння справи, діловитість, кмітливість, давав їм свої доручення, а вони акуратно виконували їх. Загалом в сім'ї Яхненко і Самиренко була та прекрасна риса,

що уміли вони сподобатися кожній чесній людині, прихилити до себе.

Симпатичним також в їх сім'ї було те, що всі члени любили працювати спільними зусиллями і на загальну користь, не марнували даремно час, мали охоту братися за всіляку чесну справу, яка могла дати прибуток.

Працюючи біля млинів, кожен з братів вів себе по простому, не чванився, спілкувався з кожним зустрічним, розпитував про справи, взагалі мав вдачу балакучого малороса, який любить "балачку", як говорять у нас. Цю симпатичну рису й відсутність пихатості, самопевності можна і тепер помітити в нащадках Яхненко і Симиренко, і за ці риси багато з них мають глибоку повагу.

Кіндрата Михайловича постійно бачили, як він ходив без шапки по греблі й спостерігав то за вірним утриманням греблі, то за колесами, то провадив якісь угоди з торговцями; та гребля тепер називається "Яхнєнковою". Якось Кіндрат Михайлович походжав по греблі без шапки і робив різні розпорядження, помітив, що їде граф Самойлов; Кіндрат Михайлович віддав йому честь, граф зупинився і почав з ним розмовляти про різні справи й між іншим запропонував їхати разом з ним в Одесу. Кіндрат Михайлович, не переймаючись тим, що був без шапки сів в карету і поїхав з графом в Одесу, не сказавши нічого своїй сім'ї. Інколи між графом і Кіндратом Михайловичем виникали вельми курйозні сцени. Якось, проводячи разом час, граф Самойлов і Яхненко пішли на парі, хто кого зможе перепити; домовилися, що хто розбудить сп'янілого і заснулого – той і виграє парі. Випили 16 пляшок шампанського, і граф Самойлов здався, ліг спати. Кіндрат Михайлович не заснув, але пішов додому, а з дому знову прийшов до графа і став його будити і тягнути за ноги. Граф, ще не протверезілий і сонний, страшенно розгнівався, хотів бити Яхненка; Яхненко хотів піти, але побачив що не втече, так як по дорозі була річка Тясмин, забіг в річку по горло; граф побіг за ним у воду, але, помітивши тяжкий стан Кіндрата Михайловича і дещо опам'ятавшись, зупинився в річці і сказав по-товариськи: "повертайся, голубчик, Кіндрат Михайлович, назад, а то потонеш, битися не будемо".

Після смерті графа Самойлова містечко Смілая перейшла до його

родичів графам Бобринським. Сім'я Яхненко і Симиренко була з графами Бобринськими в таких же приятельських, дружніх стосунках, встигла сподобатися графу Олексію Бобринському, і він явно висловлював їм свою прихильність, здійснював у них закупки потрібних йому предметів і, як сам діловий чоловік, щиро любив сім'ю Яхненко і Симиренко.

Приятельські стосунки поміщиків містечка Смілої стосовно дому Яхненків, а головне – енергійна діяльність всіх членів дому і фірми мали згодом те, що щорічно розширювалася торгівля круп'яною мукою і збільшувалися статки їхнього дому. Завдяки чесному ставленню до справи, досвідченості, діловитості, брати Яхненко і Симиренко в 1820-х роках встигли надбати капітал в 6–7 тисяч рублів асигнаціями і на той час вважалися не тільки заможними людьми, але і капіталістами. Головне, що підвищувало їхній добробут – це кредит, а потім і особиста праця кожного члена сім'ї. Їздили вони на ярмарки, в місто Ромни та інші міста, що зближувало їх з торговим людом, багатим купецтвом і давало їм практичний розвиток, досвід і ділову вправність.

Маючи капітал, при торговій діяльності що розвивалася, брати Яхненко і Симиренко почали вже робити значні пожертви й надавали допомогу бідним. В пам'ятний голодний 1830 рік цей торговий дім став займатися справами благодійності і впродовж кількох місяців годував близько 10,000 бідних селян; всі нужденні й голодуючі з різних міст приходили на Яхненкову греблю, і їм безкоштовно давали з млинів борошно для харчування.

Крім занять млинами, дім Яхненко і Симиренко продовжував займатися давнім своїм промислом "шкіряною промисловістю", торгував на місцевих ярмарках кожухами, шкіряним товаром, не лінувалися їздити на відому в той час Роменську ярмарку, привозили звідти різні вироби і торгували ними досить вигідно. Ще займалися купівлею худоби і цілими гуртами гнали у великі міста, Варшаву, Одесу. Торгівельні справи настільки почали розширюватися і торгівля стала набувати такого значення, що один з братів дому Яхненко, Степан Михайлович, почав жити в місті Одесі і займатися наглядом за продажем борошна, худоби та ін.

Відповідно розвитку торгівельних обертів, почала далеко поширюва-

тися чутка про підприємливість і діловитість братів Яхненко і Симиренко. Слава про них як про капіталістів і чесних людей, почала швидко поширюватися вже далеко за межі Київської губернії. Дехто Михайло Петрович Лашин з міста Єльця, спеціаліст з облаштування млинів-крупорушок і з виробництва елецького круп'яного борошна високої якості, дізнавшись, що в містечку Смілій маютья прекрасні млини і керують ними капіталісти брати Яхненко і Симиренко, явився до них з міста Єльця, запропонував взяти в оренду млини в Уманському повіті, пояснив, що він капіталу не має, але між тим з користю може служити при млинах і знає способи у виборі кращої пшениці і виробництва борошна високої якості. Брати Яхненко і Симиренко погодилися піти на співпрацю з Лашиним; договір між компаньйонами уклали на таких умовах: капітал і кредит братів Яхненко і Симиренко, знання і праця Лашина, бариші пополам. В умовах такого договору, млин в місті Умані був взятий на десять років за вельми дешеvu ціну. Михайло Петрович Лашин справді виявився знавцем справи, почав виготовляти прекрасне борошно, повів діло правильно, по-комерційному, тобто поступово розвивалася діяльність по млинах і по збуту борошна. Завдяки широкому кредиту, яким брати Яхненко і Симиренко користувалися у місцевих поміщиків, і складності збуту пшениці закордон, за відсутністю надійних шляхів сполучення, брати Яхненко і Симиренко в осінню пору закупували пшеницю для операції на весь рік, а по мірі переробки пшениці на борошно, негайно її збували закордон або у себе. Єдиним конкурентом по збуту пшениці на млинах братів Яхненко і Симиренко було елецьке борошно, але воно не могло конкурувати, так як підвіз елецького борошна в місця збуту борошна з млинів уманських і смілянських оплачувалися дуже дорого, а по високій якості різниці між ними не було. Для продажу борошна в різних містах були відкриті склади, і в місті Одесі почав уже займатися продажем борошна Терентій Яхненко, в місті Миколаєві займався продажем і збутом борошна зять Степана Яхненка – Шевченко, в Севастополі завідував цим надійний прикажчик.

Операції з продажу борошна йшли вельми успішно, бариші виходили неймовірно блискучими. Особливо успіху цієї справи сприяла неоднакова ціна на пшеницю і майже постійні зміни в ціні. Нерідко траплялося, що чверть пшениці в Уманському і суміжних повітах купували осінню по

10 руб. асигнаціями й дешевше, а весною в місті Одесі, внаслідок посиленних вимог із закордону, продавалася і по 30 і 35 р., а інколи ціна доходила до 40 руб. асигнаціями. Природно, що при таких баришах добробут братів Яхненко і Симиренко з одного боку і Лашина з іншого, ріс, як на дріжджах, компаньйони володіли вже не одиницями тисяч, а сотнями в готівковому капіталі, при чому і кредит був самий широкий і розвивався відповідно збільшенню капіталу. По закінченні десятилітнього орендного утримання уманських млинів, брати Яхненко і Симиренко поділилися зі своїм компаньйоном Лашивим по п'ятсот тисяч рублів асигнаціями чистого прибутку – велетенською сумою на ті часи. Поділившись грошима, компаньйони розійшлися дружелюбно, як і сходилися, і розійшлися єдино тому, що могли вже кожний самостійно вести яку-небудь свою уподобану комерцію. Лашин продовжував орендувати уманські млини; а потім переселився в Одесу і займався торгівлею хлібом. На початку 1880 років в місті Одесі в місцевій газеті було повідомлення, що помер столітній старожил, одеський громадянин та мільйонер Михайло Петрович Лашин.

Брати Яхненко і Симиренко, які вже володіли пристойним капіталом і були купцями 1 гільдії міста Одеси, почали вишукувати засоби до значно ширшої діяльності.

Наприкінці 1830-х років граф Бобринський облаштував у містечку Смілі свій цукровий завод, і брати Яхненко і Симиренко з рафінадного заводу графа Бобринського придбали 10 тисяч пудів цукру-рафінаду по 28 руб. асигнаціями за пуд. Цукор продавали в містах Одесі, Севастополі, Миколаєві в своїх лавка з продажу борошна по 38 і 40 руб. асигнаціями і заробили близько 100 тисяч руб.

Цей заробіток був досить значним і давав підстави думати підприємливим людям про вигоду займатися бурякоцукровим виробництвом. Однак, самі брати Яхненко і Симиренко не ризикнули взятися за справу, але їм на виручку прийшов їх племінник Платон Федорович Симиренко. Молодий чоловік, який закінчив курс освіти в кращому на той час пансіоні Золотова в місті Одесі, почав займатися торгівельними справами, які розвивалися швидко і прибутково. Крім млинів-круподерок, брати Яхненко і Симиренко закупили в значній кількості пшеницю, відправили її в Одесу,

де в шести своїх лавках торгували оптом і в роздріб борошном і полотнами. Платон Федорович Симиренко, займаючись на початку торгівельними справами, почав згодом міркувати, щоб отримати вищу освіту в університеті і з дозволу батьків заходився готуватися до екзамену для вступу в Московський університет. Але випадково через Смілу проїздив якийсь пан з Москви, зупинився в домі Федора Симиренка, котрий між іншим сказав про бажання сина вступити в університет. Приїжджий пан відгукнувся про освіту в університеті не вельми схвально і не радив вже літній людині давати дозвіл, пояснивши, що син ваш для вас і для вашої справи буде втрачений, оскільки після закінчення університету обере іншу діяльність. Слова приїжджого пана так налякали Федора Симиренка, що він навідріз відмовив сину в коштах на поїздку в місто Москву і вступ до університету. Платон Федорович Симиренко, будучи засмученим відмовою батька в здобутті освіти, зважився спочатку сам вирушити в Москву, але вірогідно брак коштів не дав можливості досягнути свого бажання, і він став займатися веденням рахунків по конторах та зближенням і знайомством з освіченими німцями і різними спеціалістами.

На початку 1840-х років, як я вже розповідав, бурякоцукрова промисловість в Росії була в самому дитинчатому стані. Завод графа Бобринського в містечку Смілі тільки дещо виділявся зпосеред інших заводів; їх же кількість була незначною, всі працювали на відкритому вогні, парового жодного; деякі заводи мали вигляд сараїв, зроблених із хмизу і глини, виробництво на них було мізерним, найкращі заводи могли переробити близько 20 тисяч берківців. Відомо, що вогняні заводи були на той час страшними винищувачами лісів і будувалися одні, як панська примха, інші, щоб експлуатувати дармову робочу силу закріпаченого люду, що залишалася на зимовий період без занять, щоб винищити малоприбуткові в ті часи вікові прадідівські ліси. Рафінадних бурякоцукрових заводів було ще менше: здається, лише два – графа Бобринського в Смілі і графа Потоцького в с. Орловці. Цукровим виробництвом на заводах, якщо не на всіх, то на більшості, керували іноземці, переважно німці, і, нічого гріха приховувати, недосвідчених власників сильно дурили. Високо тримали вони прапор мистецтва, ревно зберігали його в секреті, надаючи йому, особливо в рафінадному виробництві, таємничості. Із них двоє користувалися в краї найбільшою відомістю: це

були два великих мага – німці: Покарт і Неандр. Ці пани жили пишно, тримали себе гордо, зверхньо, роз'їздили не інакше як четвіркою на підставних конях, хоч би поїздка була не далі 40 верст. Їх діяльність і витівки, що характеризували їх самих і минуле в не надто далекі часи, можуть здатися анекдотичними. Наприклад, один із них, Неандр, займаючи панський будинок, облаштував на даху високу вежу, на котрій, коли він був в домі, здіймався чудовий величезного розміру прапор, а у відсутності, опускався, і всі за прапором знали вдома директор, чи ні. Інший, Покарт, любив їздити не інакше, як з дзвіночком, що по Височайшому велінню не дозволялося тоді нікому, крім земської поліції і пошти. Черкаський справник намагався спіймати нахабного німця, але Покарт знав це і приготувався. Нагода випала. 15 серпня храмове свято в смілянському костелі і річний ярмарок в Смілі; з'їзд поміщиків велетенський. Під час богослужіння в костелі була присутня земська поліція зі справником. Покарт на четвірці з дзвіночком сміливо підкотив до воріт церковної костельної огорожі, справник зустрів його питанням: "по якому праву ви, милостивий пане, їдете з дзвіночком?" Покарт відповів: "я маю право так їздити по цьому царському білету" і подав справнику двадцятипятирублеву кредитку. Справник її прийняв і більше не заперечував проти права їздити з дзвіночком. А результати діяльності цих великих людей були наступні: Неандр керував, крім цукрового заводу, й маєтком поміщиків, які були відсутніми, розоряв багатий маєток винищенням для заводу лісів на дрова і використанням робочої сили в заводі. Завод же давав такі мізерні вигоди, що, коли б продати ліс, спалений на ньому, то, незважаючи на малоцінність, бариш вийшов би удвічі більшим. Покарт орендував пісочно-рафінадний завод графа Северина Потоцького на умовах дивовижних для нашого часу; буряки, дрова, робоча сила і все до найменшої потреби – власницьке, і за все це Покарт зобов'язався давати власнику по 9 фунтів рафінаду з берківця буряків, та ще якого берківця? Вірогідно, по тодішній патріархальній простоті, пудів 18–20, потім решта рафінаду, добутого з берківця буряків надходила на користь Покарта.⁵

---

⁵ Чимало хто з директорів-німців, при виробництві цукру, щоб напустити пилу в очі нашому люду, підходили до котлів, кидали якийсь порошок і цим вказували, що без порошку не буде солодким цукор, взагалі намагалися підтримувати переконання, що знають особливий секрет виготовлення цукру.

Саме в такий прекрасний для наживи час зважилася фірма братів Яхненко і Симиренко зайнятися бурякоцукровим виробництвом, і поштовхом цій справі дав Платон Федорович Симиренко.

Платон Федорович Симиренко, проживаючи в містечку Смілій і займаючись веденням своїх справ, встиг познайомитися зі службовцями на Смілянському цукровому заводі графа Бобринського і близько зійтися з практикантом, а в подальшому відомим цукрозаводчиком Н.Я.Сетгофером. Обое були людьми молодими, захопливими, здібними, і Сетгофер відверто, по дружньому і товариські, пояснив Платону Федоровичу, який величезний зиск дає бурякоцукрова промисловість і як швидко можна нажити на цьому виробництві величезні статки. Сам Платон Федорович бачив, як багато хто з цукровиробників, займаючись упродовж кількох років цією справою, збирали величезні статки і жили як заможні князі.

Сетгофер і Платон Федорович Симиренко їздили разом закордон, побачили там кращі заводи, методи виробництва й удосконалення з виготовлення цукру, на власні очі побачили переваги парового виробництва перед вогняним, і в Платона Федоровича з'явилася думка підмовити батька і дядьків облаштувати свій цукровий завод. Загорівшись такою думкою Платон Федорович не відступав від неї і почав поступово переконувати батька і дядьків зайнятися облаштуванням заводу. Аргументи Платона Федоровича мали успіх, і брати Яхненко і Симиренко, володіючи капіталом близько 600 тисяч рублів асигнаціями, за нинішнім рахунком біля 170 тисяч рублів сріблом, орендували в поміщиків містечка Ташлика братів Березовських на 12 років, за усною угодою, землю і вирішили взятися за побудову свого заводу.

Платон Федорович Симиренко, отримавши згоду батька і дядьків на облаштування свого заводу в Ташлику, відправився закордон, роздивився ще уважніше у Франції всі кращі заводи, склав там план облаштування власного заводу, придбав машини і задумав пересадити із Франції цукрове виробництво в тому вигляді, як воно в той час там розвивалося і процвітало. Будівельний матеріал тоді був дешевим, бережливість і розрахунок були на повному ходу, кредит самий широкий, і завод невдовзі був готовим.

В Росії на той час парових заводів, як я вже говорив, ще не було, –

отже не було і контингенту службовців, а тому довелося запросити з Франції спеціалістів по цукроварінню, техніків, і на Ташлицький завод прибуло близько 30 чоловік французів, причому деякі були з родинами.

В 1843 році фірма братів Яхненко і Симиренко, влаштувавши перший в Росії паровий пісочно-рафінадний завод в Ташлику, взялася за виготовлення цукру. Першим директором Ташлицького заводу був француз Сальзар. Виробництво цукру-рафінаду почалося за французьким зразком: цукор-рафінад вийшов жовтим і м'яким, а тому для нашого краю невдалим. Наша публіка не звикла до такого цукру, і перше виробництво мало невелику цінність, взагалі перший вихід цукру не задовольнив споживачів. Необхідність змусила Семена Степановича Яхненка відправитися в С.-Петербургу, звідки і був запрошений рафінер Майер, котрий знав російські смаки, умів приготувати міцний рафінад. Майєру, як директору заводу, було призначено 12 тисяч руб. асигнаціями жалування, і справи заводу відразу пішли прекрасно: рафінад вийшов міцний і білий і відразу пішов в продаж. За відгуком осіб, що знали першого директора, відомо, що це був простий німець, чудово знав спосіб цукроваріння, тримав кабанів, умів робити прекрасні ковбаси, але наукою не займався, не слідкував за удосконаленнями в прийомах і виробці великої кількості цукру з буряків, але на знак його перших заслуг перебував при фірмі на службі біля 20 літ до 1864 року. Фірма не мала можливості звільнити його з посади; взагалі фірма якось так звикла всіх службовців тримати до смерті, раз він не був помічений в яких-небудь безумовно лихих вчинках. Такий прийом, хоч і має свої переваги, але не завжди, так як при фірмі набиралися багато людей із службовців, котрі вже ні на що не були здатні, їхня служба складалася тільки з того, що ходили з кутка в куток.

Такий спосіб ставлення до службовців на підприємствах, що рухаються у вірному напрямку, відповідно до вимог науки і практики, був, звісно, незручний: вимагалися люди, котрі могли б слідкувати за наукою і удосконаленнями в прийомах цукроваріння і виробництві з меншої кількості буряків більшої кількості цукру, іншими словами – вимагалася часте оновлення службовців-директорів, знайомих з покращеннями по цукроварінню, але на це члени фірми не звертали належної уваги, а між тим це мало велетенське

значення, і згодом на цю обставину вказували, як на одну з помилок фірми, котра поступово, але непомітно могла підточувати її справи.

Подібні вимоги важко було пред'явити до людей, що ледве вміли підписати своє ім'я та прізвище, що не отримали спеціальної освіти, і діяли в промислових справах якось по інстинкту і велінню духу часу.

Коли спливли два роки з часу побудови заводу, брати Яхненко і Симиренко задумали вже укласти і письмовий договір з поміщиками; за цією угодою завод по закінченні 12-ти літнього терміну переходив безкорисливо у власність поміщиків по опису, складеного тоді ж. У випадку ж зроблених після опису затрат упродовж всього орендного терміну, поміщики зобов'язані були дати заводчикам винагороду тими сумами, які були використані на покращення. По закінченні 12 років орендного терміну на покращення заводу понад описом було витрачено за документальними відомостями близько 120 тисяч рублів асигнаціями. Поміщику Березовському, базуючись на договорі, належало б узяти завод у повну власність і повернути братам Яхненко і Симиренко 120 тисяч рублів асигнаціями або по нинішньому 35 тисяч; але він, не бажаючи платити 35 тисяч, відмовився приймати завод, дозволивши фірмі володіти заводом за плату безстроково, і на основі цього пункту згодом Платон Федорович Симиренко і адміністрація по справах фірми користувалися заводом ще багато років.

Цікаво знати, як же йшли справи братів Яхненко і Симиренко по бурякоцукровому виробництву? Перший рік, хоч і був не зовсім вдалим, але і збитків не було: на берковець буряків виходило до 30 фунтів піску. Пуд пробіленого цукрового піску був тоді в продажу від 21 до 22 рублів асигнаціями, а середня ціна пуда рафінаду була 33–34 рублі. В результаті за перші два роки виробництва при директорі Майєрі на затрачений капітал в 600 тисяч рублів асигнаціями, було отримано чистого прибутку 800 тисяч рублів асигнаціями. Потрібно відзначити, що брати Яхненко і Симиренко не скупилися пропозиціями прекрасного на ті часи жалування службовцям, але і бариші були величезні, оскільки цуукор-рафінад ні в чому не поступався кращим тоді закордонним і своїм фірмам.

Такий результат торгівельного підприємства, з вільнонайманою

працею, не міг не дивувати поміщиків, власників бурякових полів, розкішних лісів і дармової селянської праці і не міг не відкривати їм очі, не показати наочно, які величезні бариші дає бурякоцукрова промисловість і які багаті обіцяє вона жнива в майбутньому.

Багато сусідських поміщиків почули про Ташлицький завод і зацікавилися побачити виробництво і дію першого в Росії парового заводу. Серед інших завод відвідав граф Олексій Бобринський; його супроводжував сам Кіндрат Михайлович. Після огляду заводу, граф Бобринський сказав йому відверто: ”а що будеш робити, Кіндрат Михайлович, коли ти збанкрутуєш? надто ти вже повів свої справи, багато вже у тебе розкоші, багато ти витрачаєш грошей на своє виробництво”. Кіндрат Михайлович відповів: ”Буду чоботи шити, як шив спершу, та шкіри м'яти; у мене ще на горищі лежить мішок з копилами, і можна ще й тепер чоботи шить. А що ви будете робити, Ваше Сіятельство, як не дай Боже збанкрутуєте? Вам може бути горе, а я з голоду при біді не умру”. Граф Бобринський засміявся й нічого не заперечував.

Отримуючи добрі прибутки на Ташлицькому цукровому заводі, брати Яхненко і Симиренко взяли в оренду на 3 роки у графа Потоцького невеликий пісочно-рафінадний завод в Орловці з незначним виробництвом, всього до 30 тисяч берківців, запропонувавши йому замість отримуваних від колишнього орендаря 9 фунтів рафінаду, 11 фунтів з берківця. За цією орендою, не витрачаючи ні на що капіталу, виключаючи жалування цукровару і трьом прикажчикам-наглядачам, всього на суму трьох тисяч рублів асигнаціями, орендарі отримували на свою долю більше 15 фунтів з берківця, і на цій невеликій операції виходило чистої за видатками користі більше 400 тисяч руб. асигнаціями. По закінченні 3 річного терміну цієї оренди, орендарі пропонували графу Потоцькому вже по шістнадцять фунтів рафінаду з берківця, але граф не погодився на нову угоду. Брати Яхненко і Симиренко, будучи людьми чесними, моральними, релігійними не приховували ні від кого отримуваних ними величезних прибутків і цим вже встигли відкрити очі поміщикам і довести, як вправно іноземці уміли із бурякоцукрового виробництва здобувати весь бариш, а їм давати тільки залишки, та й ті з невдоволенням, що мовляв усі бариші віддаємо вам.

Цукровий пісок в той час з вогняних заводів надходив майже в єди-

не місце для збуту, в Смілянський рафінадний завод графа Бобринського. Необлаштований Ташлицький завод став уже конкурентом смілянського заводу з купівлі піску і тим став піднімати його цінність. Конкуренція рафінадних заводів при купівлі цукрового піску була вельми вигідна для пісочних заводів і їх кількість почала сильно зростати. Родовиті поміщики, як графи Сангушко, Браницький, помітивши, що брати Яхненко хутко працюють на своїх заводах і збільшують статки свої і місцевості, почали перебудовувати свої вогняні заводи на парові, а нові заводи почали будуватися не інакше, як з дією пари.

Працюючи успішно на Ташлицькому заводі, брати Яхненко і Смиренко задумали в 1846 році підняти добробут нашого міста Києва; про їх клопотання і турботу, яку застосовували по цьому предмету, як цікавих для киян, я напишу слово в слово з нотаток шановного Олексія Івановича Хропаля, будучи глибоко переконаний, що всі його слова безумовно вірні й цілком характеризують Київське Міське Управління 1846 року і киян зокрема. Ось що пише Олексій Іванович Хропаль:

”Заохочені успіхом свого Ташлицького заводу, і без того підприємливі брати Яхненко і Смиренко не гаяли часу, не скупилися на затрати, планували ще до побудови Городищенського заводу, побудувати рафінадні заводи в Києві, місцевість якого, за своїми щасливими умовами, найкраще підходила для такого заводу. Були вже придбані садиби у жителів Куренівки на річці Сирці для місця під завод, збудований був у Вишгороді цегельний завод, а для будівельних лісоматеріалів і для дров майбутнього заводу, був придбаний у поміщика Понговського, на річці Тетереві ліс в кількості 2,400 десятин. Мимоволі тут пригадується дивовижна тепер дешевизна тодішніх лісів. Майже незайманий будівельний ліс з віковими соснами, по кордону якого, з одного боку, протікала суцільна річка, всього у 80-ти верстах відстані від Києва, куплений був у вічність по 1 рублю за десятину. Така дешевизна може здатися тепер неймовірною, одначе ж це факт. Другою іншого роду неймовірністю здаватимуться тепер, певно, й такі факти.

В січні 1846 року брати Яхненко і Смиренко подали пану Київському губернатору Фундуклею прохання про дозвіл побудувати цукрорафінадний завод на Куренівці. Не дозволяючи сам, губернатор обіцяв зробити

представлення про дозвіл пану міністру внутрішніх справ; але упродовж майже цілого року не зібрався зробити такого представлення. Інше прохання було подане в Київську думу про поступку продажем міської землі в кількості менше двох десятин на пустирі, що відділяв тоді місто від Куренівки. Але тодішня дума на таку продажу не зважилася, мотивуючи свою відмову тим, що на тому місці колись існували озеро і млин, прозвані "чернечими" (монашеськими), які під час свого існування приносили місту 120 р. асигнаціями прибутку, і що викликаються бажаччі відновити там глибоко занесене мулом озеро і побудувати млин для відновлення міського прибутку. І хоч на виклик упродовж 20 років бажаччих не з'явилося, тим не менше тодішня дума, вважаючи, вірогідно, цю обставину дуже важливою, недоторканою святиною, настійливо продовжувала свій виклик. Братам же Яхненко і Симиренко цей шматок пустиря, колишнього "чернечого ставка", був необхідним до неможливості; він знаходився в центрі придбаних під завод садиб і, так як в нього вливався струмок Сирець, то планувалося влаштувати в ньому басейн для накопичення запасу води в кількості, необхідній для рафінадного заводу, так як протікаючий струмок пересихав в літній час. Отже, брати Яхненко і Симиренко майже за цілий рік не домоглися поступки згаданого шматка міської землі, ні навіть дозволу на побудову заводу. Така тоді була близорукість поглядів і обмеженість уявлень вищої адміністрації та представників громадян міста Києва на промисловість загалом. З наведеного вище факту мимоволі випливає, що ставлення тодішньої київської влади до бурякоцукрової промисловості, що виникала, було не тільки без співчуття, але й ледве не ворожим. А між тим вона була, якщо не головною, то однією з головних причин нинішньої величі Києва. Ті велетенські капітали, які повертає нині торгівля і промисловість Києва, створені, що б там не говорили, виключно бурякоцукровою промисловістю. Якби була можливість поставити нинішній Київ поряд з Києвом до 40-х років, тобто до розвитку бурякоцукрової промисловості, то останній виглядав би не краще Таращі або іншого подібного міста, і тільки врятували б його від подібного порівняння незрівняна краса місцевості і велич храмів. Варто тільки нагадати, що місце, на якому встановлено тепер пам'ятник св. Ірини, складений з цегли фундаменту древньої церкви, відкритої на початку 40-х років, було вже поза містом на вигоні, де паслася худоба. Університет же св. Володимира здіймався самотньо на неозорому довкола нього пустирі. Нинішнього ж блиску-

чого Хрещатика і ознак не було. В комерційному відношенні Київ був містом без життя, охоплений сном. Його шановні громадяни виявляли енергію тільки в посиленому відвідуванні храмів Божих для слухання акафістів: у вівторок у Варвари Великомучениці; в середу в Лаврі; в четвер у св. Миколи Чудотворця на Печерську, а в суботу біля чудодійної ікони Скорботної Божої Матері; і потім після трудів праведних віддавалися незворушному спокою і безтурботному сну. Багате магнатство південно-західного краю залишало Київ заради Одеси-портофранко, куди з їхніх маєтків відправлялася для продажу пшениця, і самі вони від'їздили сім'ями насолоджуватися безмитною заморською розкішшю. Там жили вони більшу частину року, проживали статки, створюючи нинішню Одесу. Оживав Київ в літній час масами прийшовших богомольців, але оскільки більша їх частина була простим сірим людом, то ними поживавлювалася тільки дрібна торгівля. Більш значну комерційну діяльність виявляв Київ під час контрактів. Та й то правду сказати, було багато панського шуму, а справ гучних було вельми небагато. Про значні капітали не було і чуток. Єдиним банкіром на весь Південно-західний край був Гальперін в Бердичеві. Комерційні оберти тодішніх контрактів ледве сягали тисячної долі обсягів під час контрактів нинішніх. Незначна, ледве помітна була і берегова діяльність в літню навігацію: підвозилися з верхів'я дрова, лісові матеріали, а знизу сіль та ще хіба що кашинські кавуни з Кременчука. Ось вам і вся берегова комерція Києва. Та й саме наше славне Дніпро, якщо порівняти нинішній грандіозний рух по ньому з тодішнім, здаватиметься сумно порожнім: подекуди пропливе неповоротка барка; подеколи промайне чепуристий парус німецької берліни...

Правда, існували в Києві з початку 30-х років два потворних дерев'яних судна, які називалися пароплавами і далі Ржищева, здається, не ходили і перевозили звідти в Київ каміння. Ці страшні пароплави належали якійсь ще більш бездарній по своїй діяльності компанії, яка однак, подарованою їй привілеєю, загальмувала розвиток пароплавання на Дніпрі більше, ніж на 20 років. Але як тільки закінчилася злощасна привілея, ледве не на другий день брати Яхненко і Самиренко пустили на Дніпрі побудований в їхній майстерні металевий пароплав, і на Дніпрі перший металевий

пароплав був їх "Українець". Цей первісток існує і в нинішній час.^{6*}

Він виявився добрим працівником, невтомно пропрацював ось вже 35 років. І в розвитку пароплавства на Дніпрі брати Яхненко і Симиренко були ініціаторами, і той, нині досягши величезних розмірів, діяльності на Дніпрі і його притоках найсильніший поштовх дала бурякоцукрова промисловість.

В той час, як київська влада образливо по безпричинності загальмувала розпочату на Куренівці побудову рафінадного заводу, князь Воронцов запропонував братам Яхненко і Симиренко побудувати цукровий завод в його Мошно-Городищенському маєтку".⁷

Відомо, що світліший князь Михайло Семенович Воронцов був покровителем усілякої промисловості, любив Росію і щиро бажав розвитку її природних багатств. Тому, дізнавшись про підприємливість братів Яхненко, при зустрічі з Кіндратом Михайловичем Яхненком полюбив його щиро, запропонував йому вибрати, де завгодно, краще місце для побудови цукрового заводу, обіцяючи прихильність усім його планам, давати дрова і проводити в своїх маєтках вирощування цукрових буряків для його заводу і взагалі допомагати чим можливо. Внаслідок такого сердечного ставлення князя Воронцова, брати Яхненко і Симиренко в 1846 році уклали письмовий договір на 36 років про орендування 260 десятин землі під облаштування цукрового заводу біля с. Млієва. Облаштуванню цього заводу князь Воронцов надавав велике значення не тільки в плані користі для свого маєтку й свого особистого інтересу, але і загалом для розвитку промисловості в краї, добре зрозумівши підприємливість і працьовитість членів фірми, і своїм завданням поставив забезпечити на подальший час розвиток і безперебійну діяльність цього доброго діла і капітали фірми. Забезпечення князь Воронцов бажав виявити в тому, що в договір вніс багато різних пунктів, що забезпечували вірну постановку

---

⁶ Написано на початку 80-х років.

⁷ На жаль на пропозиції князя Воронцова братам Яхненко і Симиренко побудувати завод і припинилися нотатки О.І.Хропаля, і подальші відомості про фірму братів Яхненко і Симиренко повідомляються на основі розповідей сім'ї К.М.Яхненка і Василя Федоровича Симиренка.

бурякового виробництва і між іншим один пункт, яким давав орендаторам право після 36-літньої оренди, якщо побажають, *то продовжити термін угоди на наступні роки, скільки буде бажання*.

Князь Воронцов розумів, що можуть трапитися різні перешкоди і непередбачені обставини, по закінченні 36 років, а тому не тільки сам підписав договір, але, для більшої забезпеченості справ фірми в майбутньому, надіслав його в Крим підписати сину Семену Михайловичу, запропонував підписати іменитим поміщикам, графам Браницькому, Потоцькому та ін. Забезпечивши, скільки можливо, довіру і права фірми братів Яхненко і Смиренко, князь Михайло Семенович Воронцов, вручаючи цей договір Кіндрату Михайловичу, який вже став на чолі фірми після смерті старшого брата Степана, сказав: "Бог нехай допоможе повести вам справу щасливо, на благо себе і дорогої нашої вітчизни. Сподіваюся, що від мене і спадкоємців моїх ви будете мати, крім сердечної уваги, повний захист і прихильність у вашому великому підприємстві: спадкоємці мої морально зобов'язані так ставитися до вашої справи, як я, проте коли б спадкоємці мої не шанували цього контракту, то Государ Імператор його шануватиме, і ви зможете в крайньому випадку звернутися до Його Імператорської Величності". Саме в таких висловлюваннях Кіндрат Михайлович передав своєму сімейству і членам фірми багатозначний факт вручення контракту йому і благі побажання світлішого князя Михайла Семеновича Воронцова.

Під враженням таких добрих побажань князя, брати Яхненко і Смиренко, не марнуючи ні хвилини, негайно почали будівництво заводу і всього того містечка, яке складало свого часу славу фірми і зокрема головного діяча цієї фірми Кіндрата Михайловича. Всі члени фірми однаково працювали над облаштуванням містечка, збудували свій цегельний завод, на якому виготовляли цеглу такої якості, що, після ліквідації справ фірми і розпродажу деяких будівель в 1880 роках, сусідні поміщики та євреї купували цю цеглу і звели собі будинки в містечках і селах. Особисто доводилося бачити в 1880-х роках, як цілі вервечки возів з цеглою їхали з містечка в напрямку до містечка Вільшаної і в різні боки. Будівельний матеріал був тоді не дорогим; за будівництвом стежили пильно й уміло; містечко виросло, як на дріжджах; на пустирі з'явилося життя, і

життя дуже кипуче і діяльне: тисячі народу знайшли там засоби для життя і працювали на користь фірми і власного існування.

Завод був відразу облаштований для переробки 200 тисяч берківців буряків і для виготовлення 400 тисяч пудів рафінаду, і за своїм зовнішнім виглядом являв собою велетня для того часу. Він складався з семи поверхів, а тому за своєю складністю і розмірами вимагав відповідних машин. Брати Яхненко і Смиренко не шкодували коштів і своєї праці на таке велике підприємство. Всі машини були придбані за кордоном. В першому році бурякоцукрового виробництва, по закінченні кількох днів роботи, тріснуло величезне махове колесо пресової машини: завод був змушений зупинитися, і привезені 60 тисяч берківців буряку пропали, тому що зробити новий маховик і полагодити пошкоджені частини машини можна було тільки за кордоном. Зупинка нового заводу, втрата 60 тисяч берківців буряку і неможливість швидко полагодити у нас в Росії, через відсутність техніків і свого заводу, змусили задуматися братів Яхненко і Смиренко і показали очевидну необхідність застрахувати цукрове виробництво з його механічного боку від різноманітних випадковостей, здатних поставити на карту всю справу.

За спільною радою всіх членів фірми, Платон Федорович Смиренко відправився за кордон, відвідав в Парижі і Брюсселі кращі на той час машинобудівні заводи і подумав, – чому ж в Росії не можуть бути облаштовані такі ж заводи. Порадившись з батьком і дядьками, він привіз в Росію французів-техніків, призначив їм величезне жалування, і фірма братів Яхненко і Смиренко почала будівництво першого в південно-західному краї, навіть можна сказати в Росії, машинобудівного заводу з удосконаленнями останнього слова науки і техніки. З Франції і Бельгії виписані були з кращих фірм токарні і стругальні верстати; переважно Платон Федорович виписав кращі верстати із Англії від відомої в Європі фірми Вітворт. Фірма братів Яхненко і Смиренко прекрасно розуміла, що машинобудівний завод буде вимагати величезних затрат, а користь від нього могла бути тільки в майбутньому, коли посилиться фабричне виробництво, розвинуться пароплавні сполучення і не пошкодують землевласники своїх заощаджень, а використають на купівлю машин, молотарок та ін. Потрібно пам'ятати, що фірма братів Яхненко і Смиренко

розквітла в часи кріпацтва, коли обробіток полів, вимолот хліба були патріархальні, коли селяни задарма працювали на поміщика, коли ніхто з заможних людей не вважав потрібним обзаводитися в господарстві машинами і всі дивилися на машини, як на непотрібну розкіш, коли про залізницю в південній Росії не було й мови, коли машини насправді нікому не були потрібні, коли гроші використовувалися на утримання зайвої прислуги, карет, коней. Рідко хто з землевласників думав тоді про покращення свого господарства; не було потреби про це турбуватися, так як все даром пливло в руки поміщиків.

Але такий стан промисловості і сільського господарства у нас в Київській губернії не зупинив підприємливості фірми, – вона взялася за справу старанно, і завод був облаштований. Завдання машинобудівного заводу було виготовляти машини для фабрик, заводів, паровики, пароплави: технічна сторона була на ньому поставлена на таку ж висоту, як стояла у Франції. Машини виходили настільки доброякісними, що за відгуком головного управляючого Ілінецьким маєтком княгині Демидової Сан-Донато, Олександра Осиповича Добровольського, кращий в Ілінецькому цукровому заводі паровик і тепер із заводу фірми братів Яхненко і Симиренко. Взагалі фірма жодної речі зі своїх заводів і фабрик не випускала без ретельної перевірки.

Після удосконалення містечка, вийшов на перше місце старший в роду Кіндрат Михайлович, який вже умів як-не-як підписувати своє ім'я і прізвище. Кіндрат Михайлович і Платон Федорович почали постійно жити в містечку і займатися на місці виробничими операціями, а брат Терентій, через значний розвиток торгівельної діяльності, жив в місті Одесі, де фірма мала великі склади різних виробів; необхідність же змушувала деяких з членів фірми бувати в різних містах: Ростові, Харкові, Нижньому Новгороді, Києві та інших і давати життя і діяльність промислового ділу, що розвивався.

Облаштування машинобудівного заводу, що спочатку здавалося необхідним для ремонту різних випадковостей в головній справі цукрового виробництва, стало великим підприємством в справі технічній у нас на півдні і почало задовольняти потреби величезного регіону цукрової промисловості упродовж багатьох років, тим більше, що про механічну справу у нас на півдні й гадки не було.

На купівлю за кордоном машин в подвійній кількості для безупинної дії заводу, на купівлю зайвого матеріалу для машин і доставку його вимагалось багато запасного капіталу. А з облаштуванням такого заводу в центрі цукрового виробництва у багатьох поміщиків вийшло збереження капіталу і використання його на удосконалення виробництва цукру. Небагаті капіталом поміщики, але з енергією, взялися за облаштування в себе цукрових заводів, і ніхто не боявся зупинок заводів і втрати десятків тисяч берківців буряків, як це сталося на перших порах з фірмою. Машинобудівний завод безумовно приніс незаперечну послугу і велику користь місцевості і позбавив багатьох цукровиробників від зайвих клопотів і витрат. Всі вироби заводу відзначалися завжди великою точністю і добросовісністю у виконанні, а це ніколи не обходиться дешево, навіть при місцевих майстрах, які з плином часу замінили іноземців. В суспільстві широко побутувала думка, що виробництво машинобудівного заводу фірми братів Яхненко і Симиренко не покривало ті витрати, які були вкладені в справу, що прибулим іноземцям-французам потрібно було платити велике жалування, в чотири рази більше, ніж вони отримували на місці, у Франції, інакше вони не бажали їхати, а тому фабричні вироби заводу обходилися дуже дорого, і продавати їх дешево, згідно з цінами у Франції, не було такої можливості, а що буцім то купівля і перевезення тих же предметів із Франції, обходиться дешевше проти фірми братів Яхненко і Симиренко. Але така думка помилкова. За відгуком Потапа Васильовича Лося, що був головним рахівником машинобудівного заводу, завод відразу почав давати прибуток, в середньому 25 тисяч, а були роки, коли давав і 50 тисяч. Правда, що тоді не було заохочуючого мита для фабричної промисловості, не було залізниці і тільки що почала розвиватися пароплавна діяльність, але і за таких умов завод, як самостійне підприємство, спустошливих збитків не приносив. Тому ще було вигідно мати його, що він цілком гарантував вірність ходу цукрової справи і давав можливість до різного роду удосконалень, не говорячи вже про те, що він приносив відомий прибуток, так що завод, як підприємство, був корисним не тільки для місцевості, але і для фірми і виховав масу техніків, які й тепер з користю працюють на інших заводах. Взагалі, це була школа для технічної, практичної освіти. Прибулі з Франції іноземні техніки вступили на службу по різних фабриках і заводах, і багато хто брав участь у відкритті

нових заводів і сприяли розвитку цієї важливої галузі промисловості. Справедливо, що французам довелося платити в двічі-тричі дорожче, проте велика платня була не всім, а двом-трьом головним, та деякий час і простим майстровим; але невдовзі останніх замінили російськими. Нашим машинобудівним заводам виявилася в подальшому небезпечним конкурентом Германія, котра, з прокладанням залізниці, почала наділяти нашу бурякоцукрову промисловість дешевими машинами і приладами, але більш низькими по достоїнству порівняно з французькими. А між тим Мліївські вироби взяли зразок з них і цілком підходили до них по своєму облаштуванні, продуктивності, міцності і високої якості.

Платон Федорович Симиренко і взагалі всі члени фірми не знали важливого в промисловому ділі відкладання частки прибутків у запасний капітал. Платон Федорович, як і кожний чоловік, почав вже надто захоплюватися і весь капітал звертав у будівництво. Правда, Кіндрат Михайлович і Терентій Михайлович повстали проти зайвої затії, але кредит і цасливі обставини йшли на виручку різним сумнівам.

Як я вже сказав, в перший рік виробництва, внаслідок пошкодження махового колеса, цукровий завод простояв довгий час без роботи до поладження маховика, але потім до кінця року на складі накопичилося 200 тисяч або й більше пудів піску, багато рафінаду: ціни були низькі – і продавати здавалося незручним. Цілком випадкова обставина виручила фірму з ускладнень: Шлезвиг-Голштинський рух німецького населення в 1848 році проти Данії і доручення Германського союзу Пруссії підтримати німців, змусило Данію блокувати всі порти Пруссії, закрити входи в протоку, внаслідок чого сполучення Північного моря з Балтійським припинилося, підвіз цукру в С.-Петербург також припинився, і ціна на цукор страшенно зросла. Цукор, що був на складах фірми братів Яхненко і Симиренко, в сотнях тисяч пудів був реалізований за високими цінами, і прибутки вийшли велетенські. Ця обставина підняла справи фірми високо: кредитування зростало, оберти збільшувалися, прогресивно чому збільшувалися затрати на будівництво.

Постійне використання все більших і більших кредитів й усунення думки про запасний капітал вже увійшло в тіло і кров фірми, котра й не думала ніколи про те, що її справи колись можуть похитнутися. І справді,

щастя видно супроводжувало справи фірми.

Упродовж десятків років фірма звикла легко отримувати гроші, а тому у членів фірми не з'являлося питання: "а що може бути, якщо не дадуть грошей і не буде кредиту?" Після облаштування містечка біля Млієва і машинобудівного, рафінадного і пісочного цукрових заводів, фірма перебувала на недосяжній висоті добробуту: все ніби схиялося перед величчям діячів. Імениті сусіди, як наприклад – граф Бобринський, ставилися до фірми дуже добре. При відвідуванні містечка, графа Бобринського супроводжував Василь Федорович Симиренко; граф уважно оглядав заводи, вже не говорив про банкрутство, а висловлював побажання довгих щасливих днів фірмі, лишився задоволений виробами механічного заводу і обіцяв всі машини для своїх заводів купувати у фірми і робити їй замовлення.

Взагалі граф Бобринський при відвідинах містечка виніс прекрасні враження про діячів фірми, побачив, що члени фірми люди діла, не шкодують праці і капіталу і серйозно турбуються про добробут місцевості.

Слава про мільйонне виробництво фірми стала відомою навіть місцевому Генерал-Губернатору пану Бібікову, який виявив бажання познайомитися з представниками фірми, і якось Кіндрат Михайлович Яхненко і Платон Федорович Симиренко представилися йому. Бібіков прийняв їх люб'язно і розпитував про справи.

Під час одних з відвідин міста Києва Государем Імператором Миколою Павловичем, Генерал-Губернатор Бібіков представляв Кіндрата Михайловича Государю Імператору.

Простий народ – селяни і містяни – знаючи, що фірма братів Яхненко і Симиренко вийшла із тіла його, також благоговіли перед її членами. Ще свіжі були в той час згадки, коли на ярмарках бачили братів Яхненко і Симиренко, які продавали кожухи, купували пшеницю у поміщиків, а тут відразу бачать облаштування містечка, діючі паром заводи, привезених французів, маси підвід, які день і ніч одні предмети привозять в містечко, інші вивозять; всім селянам сусідніх сіл були постійні заробітки, в містечку кипіло життя торгове, комерційне, цілком пересажене з Франції. Прос-

тий народ, розуміючи по-своєму джерела багатства, не міг не прийти до переконання, що Кіндрат Михайлович Яхненко знайшов скарб.

Містяни міста Звенигородки, що бували на ярмарках в Городищі і по різних справах в містечку Яхненка, особисто мені розповідали, що Кіндрат Михайлович Яхненко десь зустрівся з одним древнім дідусем; обоє вони зразу один одного полюбили, і дідусь повідав Яхненку, що в одному з Городищенських ставків на дні лежить човен, наповнений золотом і покинутий там гайдамаками, і що Яхненко взяв той ставок в оренду, випустив воду з ставка, знайшов човен з золотом і почав черпати.

В південно-західному краї, особливо в південній частині Київської губернії, не було прикладів, щоб простий чоловік міг на очах багатих поміщиків, які отримали багатство від дідів і прадідів, як графи Потоцький, Браницький, так рельєфно виділитися і облаштувати на чужій землі щось схоже на перший в Росії паровий цукровий завод в Ташлиці, перший машинобудівний завод на півдні Росії. Багаті поміщики бували за кордоном і бачили там виробництво; часи були кріпацькі, працівники були дармові, – здається; чому б не зайнятися пересадкою кращих закордонних заводів до себе в свої власні маєтки. Між тим всі облаштовували в наслідування вогняні заводи, і тільки коли фірма Яхненко і Симиренко облаштувала перший паровий завод, всі імениті, багаті поміщики почали наслідувати простих трудівників, які не отримали освіти, а тільки власним природним розумом домоглися до розуміння того, що належить робити на благо місцевості.

Недивно після цього, що слава про діяльність фірми братів Яхненко і Симиренко росла з кожним днем, члени фірми їздили щороку на Нижньогородську ярмарку і мали там свої склади. У вигляді анекдоту розповідають, що заходить якимось в магазин баба і запитує: "чи тут продається цукор двох "хохлів". Так величали прості великороси фірму братів Яхненко і Симиренко. Очевидно, відома фірма була не тільки великоросам комерційним людям, але й простому люду, звичайним бабам.

Кінець 40-х і початок 50-х років був момент повного розквіту фірми; слава і відомість її були скрізь в Росії; перебувала вона на п'єдесталі величі.

Постійні бариші запаморочили голову членам фірми, і вони почали вірити у незгасність своєї зірки, хоч ніскільки не змінили своєї звичної вдачі, простоти, ні у кого з них не висловлювалося і не проявлялося думки і наміру бути гордим, пихатим, прагнути до розкоші.

В часи найбільшого розквіту діяльності фірми, її члени тримали себе просто, як в палацах магнатів, так в скромних будинках середнього стану і в хижках бідняків-селян. Скрізь вони здавалися простими, добрими і нездатними гордитися своїм багатством.

З кожним роком зростав добробут фірми, з усіх кінців, ніби в яке-небудь казносховище, несли багаті і бідні в касу фірми гроші, і справедливість вимагає сказати, що представник фірми, Кіндрат Михайлович, був за своїм переконанням безумовно найчеснішою людиною: не було у нього думки образити кого-небудь, він намагався з кожним закінчити справу в себе мирним шляхом, і тому до нього була повна довіра всіх станів. В той час банківських операцій в Києві ще не знали, не знали біржових справ, мало осіб займалися спекуляцією, а Кіндрат Михайлович безуперечністю, чесністю, виконанням зобов'язань полонив усіх. Володіючи прекрасним здоров'ям від природи, він мав величезну пам'ять: пам'ятав всі дні виплат, позик і справи свої вексельні і торгівельні вів так майстерно, що завжди в усіх викликав захоплення. Як природний малорос, він завжди говорив помалоросійськи і, внаслідок постійних занять, звик відповідати лаконічно: заняття зробили його рухливим, цінуючим час, йому здавалося, що без нього не так буде йти завод, а тому він прагнув бути скрізь і стежити за всім.

Загалом Кіндрат Михайлович своє життя присвятив тільки обов'язку і сім'ї. Сімейне життя він любив і був одружений тричі. Перша його дружина була селянка Катерина; з нею він прижив двох дітей, які померли малолітніми; друга його дружина була вдовою священика, від якої він не мав дітей; третя його дружина була вдова майора Марія Василівна Труханова, уроджена Пасхалова, від котрої він мав двох дітей: Івана і Василя.

Як в сімейному житті, так і в спілкуванні з усіма службовцями, у нього існувала патріархальність: всі службовці склали ніби як одну сім'ю. Релігійні вимоги в цій сім'ї перебували на першому плані. Кожну не-

ділю, кожне свято всі службовці, на чолі з своїм представником Кіндратом Михайловичем і його сім'єю, йшли в церкву. Сам Кіндрат Михайлович молився старанно, від чистої душі і своїм прикладом змушував всіх молитися. В цьому містечку будь-яке порушення моральних початків вважалося страшним злочином, особливо зваблення дівчини; не знали як карати звабника. Сам Кіндрат Михайлович, при масі занять, по таких злочинах брав на себе роль судді і завжди намагався карати чоловіків найбільш строгим чином, не шкодував він вже засобів звабника, а змушував або одружитися, або задовольнити зваблену грошима за її бажанням. Часто за такими справами відбувалися курйози. Якось один із службовців К. зійшовся з однією дівчиною, і вона народила дитину. Цей факт обурих всіх службовців, всі дами – родички Кіндрата Михайловича почали вимагати, щоб він покарав К. добряче і всім в науку. Кіндрат Михайлович, набравши вигляд грізного судді, після літургії в недільний день викликав до себе К. За чаєм сиділа вся його сім'я, всі дами-родички і взагалі всі близькі особи його дому. На виклик з'явився К. і став в ролі звинувачуваного, набравши смиренного вигляду. Кіндрат Михайлович, набравши вигляд суворого судді і звернувшись до К., запитав голосно і протяжно: "Що це ти, козаче, зробив?" К. самим наївним чином вклонившись відповів: "хлопчика, Кіндрат Михайлович". Відповідь так вразила дам, які сиділи за столом, що всі вони пішли, а Кіндрат Михайлович при загальній метушні не знав, як продовжувати суд і, махнувши рукою, наказав йти геть. Вочевидь, бути грізним суддею такому простому і доброї душі чоловіку, яким був Кіндрат Михайлович, ніяк не йшло. Але незважаючи на це, всі службовці ставилися до нього з пошаною і благоговіли перед його особистістю.

Сам Кіндрат Михайлович для порядку в містечку встановив чергування, нічні обходи з сотнями і десятками із службовців. Всі, кому надходила черга, повинні були йти без заперечень до місця, призначеного для нагляду; вимагав він, щоб в цих випадках виконання обов'язків було дуже точне. Не любив він в цьому випадку бачити порушення точно встановленої ним дисципліни, сам перевіряв такі обходи і, якщо заставав заснулих, то без будь-якої церемонії тут же карав їх палицею, а в крайньому випадку погрожував звільненням зі служби, що втім застосовував рідко.

Кіндрат Михайлович за своєю вдачею був прекрасний гуморист. Якось в Київ прибула одна високопоставлена особа. Київське купецтво давало обід; по власних справах Кіндрат Михайлович був тоді в Києві і був запрошений на обід. Перед обідом колишній київський гоф-маклер Паталеев, тоді ще молодий чоловік, заявив, що буде тримати промову під час обіду; у певний момент встає П-в і починає говорити. Перші слова промови були: ”панове, вибачте мені, я ще молодий чоловік”, але тут же стушувався і не міг продовжувати, а знову повторив: ”панове, вибачте мені, я ще молодий чоловік”. Так починав він тричі свою промову. Зрозуміло, що всіх це збентежило, і ніхто не знайшовся чим виправити ситуацію; один лише Кіндрат Михайлович, щоб повернути пожвавлення, сказав: ”Бог тобі простить, ти, правда, ще молодий чоловік, сідай краще на своє місце та будемо дообідувати”. П-в сів, і тим скінчилася його промова; обід тривав, і пожвавлення за столом пішло своїм порядком.

Взагалі Кіндрат Михайлович був доброї душі людина, веселі вдачі, любив сам повеселитися і розважити інших; біда тільки, що був постійно зайнятий.

Працюючи за своєю спеціальністю, Кіндрат Михайлович не відставав і від справ благодійності: при пожертвах під час кримської кампанії, фірма братів Яхненко і Симиренко доставила 10000 руб., не говорячи про постійні пожертви на різні богоприємні справи: Кіндрат Михайлович давав всім бідним, хто тільки не звертався до нього.

Наприкінці 1850 року Кіндрат Михайлович і брати його вже почали старіти і слабнути; пішов уже Кіндрату Михайловичу 8-й десяток літ, став він вже відчувати себе слабким. Спадкоємець у нього був зовсім малолітній, а між тим діяльність на фабриках розширювалася, скрізь потрібно було наглядати, а в дійсності вже не було кому. Правда, Кіндрата Михайловича скрізь замінювала дуже освічена, діяльна особистість, Платон Федорович Симиренко; за відгуками, цей його племінник був дуже розумним чоловіком, проте на жаль хворим, а тому не міг бути опорою Кіндрата Михайловича при грандіозній діяльності, що розвивалася. А тут, ніби навмисне, вже почали виявлятися результати помилок фірми і на першому плані результати захоплення.

Кіндрат Михайлович часто заперечував проти затіяних Платоном Федоровичем зайвих будівель і розкоші. Здоровий глузд стариків підказував їм, що вже багато мається зайвого і що це зайве поглинає масу чистого капіталу, що тепер ледве не весь капітал в будівлях, а такого роду актив важко було реалізувати. Старикам вже спадала думка про можливе скорочення зайвих витрат грошей. В цій колісь єдиній сім'ї братів Яхненко і Симиренко, що дихала єдиним духом і складала ніби одне тіло, сформува-лися дві партії, дві течії. Був такий момент, коли партійний рух настільки загострився, що Семен Степанович Яхненко замінив місце в управлінні справами фірми Платона Федоровича Симиренка. Хоч ця заміна тривала не довго, але видно було всім, що молоді люди не могли вже сходитися в таких початках і вести справи, як вели старики. Слабке здоров'я стариків вже не могло тримати в їжаккових рукавицях кермо управління і справи фірми. В 1858 році Кіндрат Михайлович за порадою лікарів з усією своєю сім'єю поїхав закордон лікуватися і повернувшись явно відчував себе добре, але 21 вересня 1858 р. з ним стався перший удар, потім почергово через певні проміжки часу було ще 6 ударів, і він був розбитий паралічем. Розбитий паралічем, не міг він слідкувати за справами, постійно спостерігати за діяльністю на заводах; хвороба його безперечно вимагала спокою і віддалення від будь-яких занять по справах. За таких умов, для ведення справ вимагалися нові, свіжі сили, але їх не прибувало. Час змінив звичаї сім'ї Яхненко і Симиренко не до кращого, а до гіршого.

Після смерті Степана Михайловича Яхненка, його спадкоємці все наполегливіше вимагали поділу і видачі своєї частки; довго відкладався цей виділ і нарешті здійснився: вони отримали близько півмільйона успадкованого капіталу. Платон Федорович Симиренко, будучи хворим, став також виокремлюватися з фірми і взяв особисто для себе Ташлицький цукровий завод, котрий не давав прибутку, а з кожним роком продуктивність на ньому падала, і виходили збитки, а внаслідок цього – заборгованість Платоном Федоровичем грошей фірмі.

Цукрова промисловість в краї розвивалася все сильніше і сильніше, будувалися нові заводи і кожний з них являвся сильним конкурентом для фірми. Графи Шувалов, Браницький, товариство Енні, влаштовуючи нові

заводи, прагнули вести на них справи і виготовляти цукор на нових принципах, скерованих наукою і життям; потрібно було не відставати від них, а намагатися – або йти в рівень з ними, або посилювати продуктивність. Необхідність змушувала рівнятися до нових умов життя і діяльності; невороткий актив у вигляді величезних будівель не мав особливої ціни, не міг піддаватися постійній продажі і давати оберти капіталу. Загалом у справах фірми вимагалися докорінні зміни, вже було неможливо тримати скриню з золотом і сріблом відкритою, щоб кожен мав можливість брати без ліку. Саме в такий момент в 1850 роки, замість перетворень, покращень у справах фірми, з'являється товариський договір, формально здійснений між членами фірми. Капітал фірми був поділений на чотири частини, спадкоємці Степана Михайловича були виділені, залишилися учасниками: Кіндрат Михайлович, Терентій Михайлович Яхненки і Федір Степанович Симиренко. За цим договором Платон Федорович уповноважувався вести справи; за працю йому належала велика винагорода. Для ведення такої величезної справи, крім досвідченості і розуму вимагалось і здоров'я, а здоров'я у Платона Федоровича, як я вже сказав, зовсім не було; він щороку падав здоров'ям і слабував: зрозуміло було всім, що він не житель світу цього.

Звістка про поділ між членами фірми і про виділення однієї частки спадкоємцям Степана Михайловича швидко рознеслась по всьому комерційному люду, і принадливість фірми почала потроху падати. Буржуазне спрямування між членами фірми почало пролягати червоною ниткою; розрахунок щезав мало по малу, кожен з членів фірми не соромився забрати гроші з контори на свій особистий рахунок, кожному хотілося самостійно вести справи. В молодому поколінні не напрацювалося жодної енергетичної сили, котра взялася б наполегливо за перетворення справ фірми. Василь Федорович Симиренко став вже повнолітнім, проте був ще молодим для радикального повороту ведення справ фірми, а зростаючи в повній покорі перед старшими, не міг виступити рішучим перетворювачем всього ладу фірми, боявся викликати загальне невдоволення. На перший час необхідно було посваритися з усіма, повстати проти всіх порядків, але на це не кожен здатний, хоч би ним і керували найчесніші наміри і погляди. Зять Терентія Михайловича, пан Веліканов, відкрито говорив, що так вести справи фірми неможна; але його не слухали. Всім здавалося, що тимчасова нестача капіталу

з часом поповниться. Справді, кредитування не надто слабшало, хоч вже і не було в таких розмірах, як колись. Всі люди, що знали чесність стариків, були переконані, що старики за будь-якого стану справ, віддадуть руб за руб, і тому несли свої заощадження в касу контори. Старики, хоч слабі духом і тілом, розуміли прихильність до себе багатих і бідних, цінували цю прихильність і намагалися всіма засобами виправити справи фірми, але молодь, під впливом духу часу, по своєму дивилася на промисловість і комерцію. Також старики не могли зійтися з молоддю стосовно службовців. Молодь наполягала на зміні директорів, котрі не слідкували за наукою, не запроваджували удосконалень у виробництво; старики ж пам'ятали колишні заслуги і ні за що не зважувалися попроситися з ними. Всі ці причини, власне кажучи, не могли зробити особливий вплив на справи фірми: боятися краху – не було підстав. Правда, у фірми було багато ворогів, які прагнули поширювати недолугі чутки про її справи; багатьом комерсантах хотілося чим не будь нашкодити фірмі, щоб відволікти кредит на свій бік. До нещастя для фірми і на щастя для її ворогів, випадок такий невдовзі трапився.

В 1861 році представники фірми були в Києві на контрактному ярмарку, проводили там розрахунки, сплати, заміни трат. По закінченні контрактів, завідуючий рахівництвом і кредитними операціями, їдучи назад, дорогою загубив вантаж з книгами, тратами і навіть бланками за підписом членів фірми. Звістка про втрату такого цінного скарбу швидко рознеслася по околиці; книги після їх знахідки переходили з рук в руки, потрапляли в руки ділових людей, котрі на власні очі побачили, що справи фірми не надто блискучі, що мається багато боргів. Зрозуміло, за таких умов можна було говорити що завгодно, і вороги фірми скористалися цим, почали поширювати серед публіки чутки, що фірма на порозі до банкрутства. Результатом цього було те, що пішли вимоги про повернення внесених сум.

Світлішого князя Михайла Воронцова вже не було в живих, а син його, князь Семен Михайлович, не так приятельські, як батько, ставився до справ фірми, інакше дивився на це, думав вже про облаштування свого заводу в містечку Городищі, і тому сусідство фірми йому не подобалося. Старики Федір Степанович Симиренко, Кіндрат Михайлович Яхненко і Терентій Михайлович Яхненко були вже зовсім слабі духом і тілом, на останніх

днях життя; Платон же Федорович Симиренко був безнадійно хворий. З огляду всього цього в 1862 році, за згодою членів фірми, була започаткована перша адміністрація для відновлення впавших справ. По балансу, остаточно виведеному кредиторами чи адміністрацією по всім рахункам, боргу виявилось на 3,500,000 руб., а майна і загалом статків було на 5,200,000 руб., відтак надлишок виявився в 1,700,000 руб., тобто не було власне кажучи потреби встановлювати адміністрацію. Закон також не давав права встановлювати адміністрацію, коли боржники на 1 руб. отримували не 50 коп., а 1 р. 50 к. Старики, щоб не заплямувати своє ім'я, надали повністю своє майно в розпорядження кредиторів, заявивши їм: "заберіть, що вам належить, і віддайте нам наше". Представником першої адміністрації був Каспар Козаковський. На перших загальних зборах вирішено було платити кредиторам по 4% річних на капітал. Справедливість вимагає сказати, що адміністрація вела справи не як добрий господар, а почала розширювати підприємства, які і без цього вийшли за належні межі.

Таким чином, справи фірми при адміністрації не міцнішали, а ще більше розхитувалися; члени фірми вже бачили, що справи падають. Перша адміністрація взяла в оренду на 12 років Олександрівський цукровий завод Грабовських в Чигиринському повіті, взяла голі стіни і на облаштування витратила близько 300 тисяч рублів. Для здававшогося покращення справ та ж адміністрація взяла в оренду 5000 десятин землі при селах Бурти і Завадівці, близько 2500 при с. Христофорівці. Члени фірми, помітивши очевидні погіршення справ, бажаючи поліпшити і усунути адміністрацію, звернулися з клопотанням до уряду про видачу позики із державного банку, але надійшла відмова. Управління князя Воронцова, в особі головного управляючого пана Критського, вже почало вороже ставитися до справ фірми.

Серед публіки вже була чутка, яка вийшла з головного управління, що термін оренди 260 десятин землі в містечку закінчується, що продовжувати договір головне управління не бажає і що контракт князя Михайла Воронцова необов'язковий для його спадкоємців.

Такі обставини підривали в корені справи фірми.

Василь Федорович Симиренко, завідуючи деякий час адміністрацією

у справах фірми, надумав заснувати акціонерну компанію для покращення справ, і обов'язково потрібно було запросити в акціонери власника землі. Головний управляючий Критський навідріз відмовив в згоді на створення акціонерного товариства пісочно-цукрового заводу і вже при особистому клопотанні виявив згоду тільки відновити в 1872 р. договір на 36 років про оренду 260 десятин, що знаходилися під містечком. Відновлення угоди не внесло нічого нового в діяльність фірми. Старик Терентій Михайлович Яхненко помер в 1866 р., Федір Симиренко в 1867 р., Кіндрат Михайлович Яхненко – в ніч на 14 лютого 1868 р., Платон Федорович – в 1863 р.

В 1880-х роках зовсім були ліквідовані справи фірми братів Яхненко і Симиренко, продане все майно – будівлі машин, і мільйонна справа загинула назавжди. Важливо вже і те, що фірма Яхненко і Симиренко при закінченні ліквідації справ сплатила казні борг в повній сумі, а кредиторам, крім щорічних 4%, по 75 коп. на 1 руб. і там закінчила своє існування.

Таким чином очевидно, що справи фірми мали ще життєздатність до останніх днів, і якби з'явився капітал й енергійний діяч, можна було б взятися за відродження справ.

Після ліквідації справ фірми, упродовж кількох років спорожніло і знамените містечко, і назавжди незворотно припинила своє існування фірма. Тепер містечко Яхненка перебуває в розпорядженні місцевого землевласника Балашова; будівлі заводу перетворені на казарми для військ, і там проживають два полки, а в будинках мешкають різні особи, що придбали їх у власність. Перед продажем машинобудівного заводу, головний управляючий маєтком княгині Демидової Сан-Донато в Ілїнцях, пан Добровольський, бажав створити товариство для купівлі заводу і відкрити його дію, був запрошений власник маєтку купець Ізраїль Бродський, але зустрів різні перешкоди, і цій добрій справі не судилося бути здійсненою. Брянський завод закупив на торгах машини і вивіз їх в Катеринославі для облаштування там механічного заводу.

Якщо розглянути з увагою і неупереджено діяльність фірми братів Яхненко і Симиренко, то можна побачити, що, коли б в момент кризи була надана урядом позика і якби управління всіма заводами і справами

потрапило в руки здібного і діяльного розпорядника, то невдовзі б всі фінансові справи були приведені в належний порядок і не було б краху. Сумний кінець з підприємствами Кіндрата Михайловича наочно переко-нує, що кожне грандіозне діло, піднесене однією людиною, квітне тільки, коли будівничий сам керує справою; а коли його не стало, або він не встиг залишити після себе осіб, здатних цілком замінити його – і діло, як би воно не перебувало високо за своїми операціями, у більшості випадків гине. Крах з Кіндратом Михайловичем яскраво довів, що створення то-вариств на паях далеко практичніші і мають більшу життєздатність, ніж зосередження грандіозної справи в руках однієї людини.

*П. Клебановський.*⁸

Журнал "Київська старовина" № 1–3 за 1896 рік.

---

⁸ Павло Клебановський навчався у Богуславському духовному училищі навчались разом з письменником Іваном Нечуєм-Левицьким. У спогадах описав Богуславський Свято-Миколаївський монастир того часу.

Я тільки монастир впало велике лихо: йому було заборонено користуватись млином, збудованим на останні монастирські кошти. Крім того, монастирю було залишено тільки 49 десятин землі, оскільки документи на 300 десятин поля й лісу були знищені під час пожежі і справа в суді була програна: хутір і землі у монастиря відібрали. Було присуджено також скинути з бере-га кінець греблі млина, що була причеплена до маєтності графа Ксаверія Браницького за Россю. Ігумен подав прохання до тодішнього Київського митрополита, але в той час з Браницьким підтримувала родинні стосунки царська сім'я (Ксаверій був одружений на дочці Катерини II). Київський митрополит не насмівся виступити на захист монастиря. Рішення суду було виконано: греблю зруйнували і колеса млина зупинились. Один з випускників Богуславського училища Павло Іванович Клебановський, закінчивши курс Київської семінарії і здобувши юридичну освіту у Київському університеті, вирішив відновити справедливість. Він приїхав до Богуслава, зібрав усі необхідні документи і розпочав позов з Браницьким. Клебановський на суді довів, що землю у монастиря відібрано незаконно, і виграв позов. Монастирю повернули і хутір з лісом, і навіть город. [Джерело](#)

Автор спогадів про Івана Нечуя-Левицького. [Джерело](#)